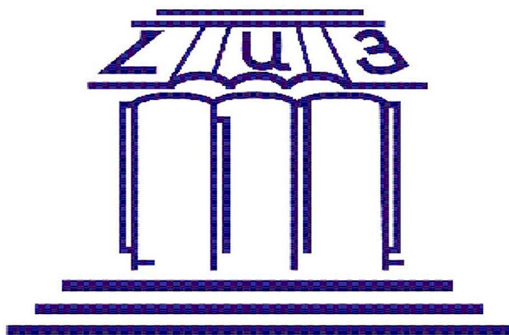

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ՀԱՅԿԱՐԱՆ „ՆՈՐ ԱԿՈՍ“-Ի № 1

Պատկերներ բոլոր յերկրների միացեք.

Լ. ՏՐՈՑԿԻ

ՎՈՐ ՓՈՒԼՆ ԵՆՔ ԱՆՑՆՈՒՄ

(ՃԱՌ)

Ըսկ. ՏՐՈՑԿՈՒ ՆԿԱՐՈՎ

Յ Ե Ր Ե Վ Ս. Գ.

ՏՐԵՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՐՈՆ

1924

3KП1

м - 93

329.15
S-96

5 JUL 2005

14 NOV 2000

300
1654-SR

L. ՏՐՈՅԿԻ

ՎՈՐ ՓՈՒԼՆ ԵՆՔ ԱՆՑՆՈՒՄ ՄԵՆՔ

1003
12472

ԸՆԿ. Տրոյկու հառք Առողջապահության
Գործիչների Համաժողովրդական Համագու-
մարում

(Մոսկվա, 1924 թ, հուլիսի 21)

Հ.Ս.Խ.Լ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
* С.С.Р.А. ПУБЛИЧНАЯ БИБЛИОТЕКА *
7/21-1922
ИЗДАНА, МАСШТАБНО
УЗНАВАТЕЛЬСТВО

ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

3577

1003

4909

54 AUG 2013

Հ Ե Բ Ե Վ Ո Վ
ՏՐԵՍԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏՊԱՐԱՆ
1924

3531

2982-89

Լ. ՏՐՈՑԿԻ.

Նկար Գ. ԱՆԵՆԿՈՎԻ

ՎՈՐ ՓՈԻԼՆ ԵՆՔ ԱՆՑՆՈՒՄ ՄԵՆՔ

ԿՈՄՈՒՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՈՒԺԸ ՅԵՎ ՅԵՐԿՐԻ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԿԱՆ
ԱՍՏԻՃԱՆԸ

Վերջերս Սակոբնիկում կայացած մի մեծ ժողովում զեկուցելիս, ինձ մի հարց տվին, Վորին յես ժամանակ չունեցա պատասխանելու և վորի պատասխանը յես ուզում եմ տալ այսօր այստեղ: Այդ հարցը սերտ կապ ունի թե միջազգային կացության հետ, բայց ամենալայն իմաստով և թե կոմիւնիստերն ի 5-րդ կոնգրեսի հետ: Իմ ստացած հարցատոմսը գրպանումս ե, ահա նա. — «Ընկեր Տրոցկի, բացատրեցեք, խընդրեմ, ինչո՞ւ ամենաառաջվոր, ամենազարգացած կապիտալիստական յերկրները (Ամերիկան, Անգլիան) ամենաթույլ կոմունիստական կուսակցություններ ունեն և ամենից հեռու յեն սոցիալիստական հեղափոխությունից: Այս հարցը խիստ տանջում և ինձ: Խնդրում ենք բացատրել»: Այս և հարցը: Յե՛վ իրոք, ինչո՞վ և բացատրվում այն, վոր ամենաառաջվոր, ամենակուլտուրական յերկրները թույլ կոմունիստական կուսակցություններ ունեն, և ընդհակառակը՝

մեր յերկիրը, վորը, զժրախտաբար, չի կարող Յեզրո-
պայի ամենակուտուրական յերկիրը կոչվել՝ ունի
ամենաուժեղ և մի հսկայական պետութուն կոստավա-
րող կոմունիստական կուսակցութուն: Իրօք վոր
այս հարցը շատ շատերին կարող և մտատանջություն-
պատճառել: Յեզրոպա հասկանալի չէ: Մենք գիտենք,
վոր միջազգային մենշևիզմը՝ ուսակներից սկսած
հենց այդ հակասության վրա ել հիմնում և կոմուն-
իստական միջազգային կուսակցության և խորհր-
դային հանրապետության դեմ ուղղած իր: զըլ-
խավոր «մեղադրանքը»: Չե՞ վոր, յեթե այդ հակա-
սությանը լուրջ արամարանորեն, զուտ մեքենաբար
մոտենանք, զժվար չէ այն յեղբակացության հան-
գել, վոր կոմունիզմը.... հետամնացության ու բար-
բարոսության արտահայտությունն է, ա ռ զ յ ու ճ է
է: Վ ո ռ Բ ա ճ ա վ ե ի հետամնաց և մի յեր-
կիր, ա ճ ճ ա վ ե ի ուժեղ և այնտեղ կոմունիզմը,
մինչդեռ զերկուտուրական Ամերիկան ու Անգլիան
բարբարոսության իրեն թե փոքր մնացորդներին հա-
մապատասխան ամենաթույլ կոմունիստական կուսակ-
ցություններ ունին: Առաջին հայացքից, կարծես ի-
րոք վոր այսպես և դուրս գալիս: Դրա վրա ել կա-
ուցված և միջազգային մենշևիզմի փխխտափայտ-
թյունն ամբողջովին: Թույլ տվեք, ուրեմն, վերին աս-
տիճանի կարեվոր այդ հարցին պատասխան տալ գեթ
հիմնական և ընդհանուր դժերով:

Կոմունիստական Խնտերնացիոնալի համագումա-
րում յեզրոպական կոմունիստական կուսակցություն-
ներից ամենաթույլը, իրոք վոր անգլիական կոմուն-
իստական կուսակցությունն է. ճիշտ և, ամերիկա-

կանն ավելի թույլ և, բայց խոսքս առաջիմ Յեզրո-
պայի մասին է: Ամենագորեղ կուսակցությունը մերն
է: Հետո գալիս և զերմանականը, հետո՝ ֆրանսիա-
կանը... Իրականության մեջ ինչո՞վ և բացատրվում
այն փաստը, վոր Անգլիայի պես զորեղ, կուտուրա-
կան, լուսավորված, քաղաքակրթված և այլ բարե-
մասնություններով ոժտված յերկրում կոմունիստա-
կան կուսակցությունն առաջիմ պրոպագանդիստական
ընկերության գրության մեջ է, և ակտիվ քաղաքա-
կան դեր խաղալու հնարավորություն չունի:

Սկզբից և յեթ մի կողմ նետելու համար առաջին
հայացքից այն պարզ, դյուրին և հարմար բացատրու-
թյունը, վոր իբր թե կոմունիզմն ուղիղ հարաբերա-
կան է հետամնացության ու բարբարոսության, մի
բացատրություն, վոր մենշևիկական վողջ իմաստու-
թյունն է հանդիսանում յես ձեզ կը հիշեցնեմ Մեծ-
Բրիտանիայի կյանքի մի քանի այլ յերևույթները և
հաստատությունները: Անգլիայում, — չմոռանաք խնդ-
րեմ, — գոյություն ունի միապետություն, իսկ մեզ մոտ
այդ չկա, չկա և Ֆրանսիայում, չկա և Գերմանիայում:
Միապետությունը, վոնց ուզում եք շուտ ասիք, վոչ մի
սեռակետից չի կարելի բարձրագույն կուտուրայի,
մարդկության ամենաբարձր նվաճումը համարել. այդ
Մակդոնալդն իսկ չի անի, նա կը լուի, քաղաքավարի
և զիվանագիտական լեզուն կը կծի, բայց չի ասի, թե
Անգլիայի բարձրագույն կուտուրայի արտահայտու-
թյունն այն է, վոր նա ի տարբերություն բարբարոս
Ռուսաստանից միապետություն ունի: Անգլիայում
մինչև հիմա յեզրոպություն ունի արիստոկրատիա,
վորն ոժտված և դասային արտոնություններով: Կա

լորդերի պալատ: Կերճապես Անգլիայում գոյություն ունի յեկեղեցու հսկայական ճնշիչ ազդեցություն ամբողջ կենցաղի վրա: Անշամի ղեկավար և այնտեղ ամեն մի առանձին դեպքում պատուել փարիսեցիության, յեկեղեցական նախապաշարունակների և այդ յերկուսի վրա հիմնած կենցաղային սովորությունների խիտ ցանցը:

Ձեզնից վոչ վոք, հուսով եմ, չի առի, թե յեկեղեցու կամ յեկեղեցիների տիրապետող ազդեցությունն ու ճնշումը հասարակական գիտակցության վրա՝ մարդկային առաջադիմություն, պրոգրեսի արտահայտություն և հանդիսանում: Այսպիսով, տեսնում ենք, Վոր Անգլիայում այն փաստի կողքին, ինչպիսին և Կոմունիստական կուսակցության թուլությունը, գոյություն ունեն մի քանի այլ՝ մեզ համար վոչ անշանքան փաստեր, զորոքինակ՝ միապետություն, արիստոկրատիայի, լորդերի պալատի գոյությունը և կրոնի հսկայական ազդեցությունը քաղաքականության, հասարակական կյանքի և կենցաղի վրա: Յեվ յեկեղեցի Անգլիային մոտենանք միակողմանի, հենց այս ծայրից, աշխիւքն ի նկատի առնենք միապետությունը, լորդերի պալատը, արիստոկրատիան, ազնվապետական հողատիրությունը և յեկեղեցու տիրող ազդեցությունը, այն ժամանակ ճիշտն ասած, կարելի յեկեղեցականացնել վոր ամենահետամնաց, ամենաբարբարոսական յերկիրը Յեվրոպայում Անգլիան և: Այդ նույնքան ուղիղ կը յինի, ինչքան ուղիղ և մենշեիկների պնդումը, թե Կոմունիզմը հետամնացության արդյունք և, այսինքն կլինի նույնքան, սխալ և նույնքան միակողմանի: Իրոք, կարելի յե արդյոք յենթադրել, վոր Ան-

գլիան Յեվրոպայի ամենահետամնաց յերկիրն և: Վոչ, այդ վոչ մի կերպ չի պարտակվում Անգլիայի մասին մեր ունեցած հասկացողության շրջանակներում: Անգլիայում տեխնիկան ամենաբարձրն և, իսկ տեխնիկան ամենամեծ վորոշիչն և մարդկային կյանքում: Ամերիկան, ճիշտ և, Անգլիայից առաջ և անցել տեխնիկայի ասպարիզում: Անգլիական կուլտուրայի աղջկն իր հետևն և թողել մայրենական կուլտուրան տեխնիկայի ճանապարհին: Մինչև պատերազմն Անգլիայի հետ մրցում եր Գերմանիան, վորն սպառնում եր առաջ անցնել և վորոշ ասպարիզներում առաջ անցավ Անգլիայից: Բայց հիմա, Գերմանիայի ջախջախվելուց հետո, Անգլիան տնտեսապես առաջնագույնն և Յեվրոպայում: Անգլիական գիտությունը, գրականությունը, գեղարվեստը առաջ կլիադացել են և հիմա յեկ առաջնակարգ գեր են խաղաղում մարդկային մտքի զարգացման և մարդկային ստեղծագործության պատմության մեջ: Ի՞նչ յեզրակացություն հանենք այս ամենից, ինչպես դուրս գանք այս հակասությունից: Վորովհետև հակասությունը մեր աչքի առաջն և մի կողմից բարձր տեխնիկա, գիտություն և այլն, իսկ մյուս բովանդակ՝ միապետություն, արիստոկրատիա, լորդերի պալատ, կրոնական նախապաշարունակների տիրապետություն հասարակական գիտակցության մեջ: Ի՞նչ յեզրակացություն հանենք սրանից: Յեզրակացությունն այն և, վոր չկա մի այնպիսի արշին, վորով հնարավոր լիներ չափել յերկրի զարգացումը բոլոր ասպարիզներում և այդ չափի հիման վրա միատեսակ արժեքավորում տալ հասարակական կյանքի բոլոր կողմերին ու

յերևութներին: Զարգացումը հակասական է: Վորոշ ապարիդներում մի յերկիր հակայական նվաճումներ են ունենում, բայց շատ հաճախ պատահում է, վոր հենց այդ նվաճումներն ու հաջողությունները կասեցնում են յերկրի զարգացումը մյուս ապարիդներում:

Այս միտքն ավելի կոնկրետ կը պարզարանեմ: Անգլիան առաջինը թեակոխեց կապիտալիստական զարգացման շրջանը և դրա շնորհիվ 19-րդ դարում համաշխարհային շուկայի գերիշխանը դարձավ: Անգլիական բուրժուազիան ելի դրա շնորհիվ ամենից շատ հարստություն գիգեց, ամենից լուսավորն ու ամենից հզորը դարձավ: Այդ պայմանները, ինչպես գիտեք, նրան թույլ տվին արտոնյալ զբոսթյուն ստեղծել Անգլիայի բանվոր դասակարգի վերին խավերի համար և հենց այդպիսով ել բխացնել դասակարգային հակամարտությունը: Անգլիական բանվոր դասակարգն իր ինքնուրույն և բուրժուազիային հակառակորդ դասակարգ լինելն ավելի դանդաղ և հասկանում, քան բանվոր դասակարգն ուրիշ, ավելի նվազ ուժեղ բուրժուազիա ունեցող յերկրներում: Այսպիսով, տեսնում եք, վոր անգլիական բուրժուազիայի բացառիկ նպաստավոր պայմաններում ընթացող աճումը կասեցրեց, դանդաղացրեց անգլիական Յեվրոպայի ամենաառաջավոր յերկրի պրոլետարիատի զարգացումը: Անգլիական տեխնիկայի դանդաղ և «որգանական» աճումը, բուրժուական օեֆորմացիայի և բուրժուական հեղափոխության մերձեցումը կասեցրին քննադատական մտքի զարգացումը յեկեղեցու հանդեպ:

Անգլիական բուրժուազիան զարգացել և հին

հաստատությունների ծածկոցի ներքո, մի կողմից հարմարվելով նրանց, իսկ մյուս կողմից նրանց իրանյան յենթարկելով, աստիճանաբար, որգանապես, «եվոլյուցիայի» միջոցով: 17-րդ դարի հեղափոխական ցընյունները մոռացված են: Պրանուսն ել կայանում է աշխատե կոչված անգլիական տրադիցիան: Նրա հիմնական գիծը՝ պահպանողականությունն է, կոնսերվատիվը:

Անգլիական բուրժուազիան ամենից շատ նրանով և պարծենում, վոր ինքը չի քանդել հին շենքերն ու հավատալիքները, այլ հետզհետե, աստիճանաբար հին կայսերական-ազնվական ամրոցը հարմարեցրել և իր առևտրական ֆիրմայի կարիքներին: Այդ ամրոցում, անկյուններում իրենց սուրը պատկերները, իրենց սիմվոլները, իրենց ֆետիշները կային — բուրժուազիան դրանք գուրս չի տարել: Բուրժուազիան ողտոգործել և այդ ամենն իր տիրապետությունը սրբազործելու համար: Յեվ նա վերեից պրոլետարիատի գլխին կուլտուրական կոնսերվատիզմի ծանր կափարիչն և զրել:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ ՅԵՎ ՄԵՐԸ

Անգլիական բանվոր դասակարգը զարգացել են բոլորովին այլ կերպ, վո՛չ աշխատե, ինչպես մեր բանվոր դասակարգը: Մեր յերիտասարդ պրոլետարիատը մի 50 տարվա մեջ առաջ յեկավ իր ճնշող մեծամասնությամբ գյուղացիներից և տնայնագործներից (կուստարներից),

վորոնք ապրելիս են յեղիլ գյուղում, հայրերի և պապերի հետ, տնտեսապես հետամնաց միջավայրում և խավարի ու կրոնական նախապաշարմունքների ճիրաններում: Կապիտալն անխղճորեն բռնեց գյուղացու զավակի ոճիքից և միանգամից նեղեց նրան գործարանային կաթսայի մեջ: Պայմանների փոփոխությունը կատաստրոֆիկ եր: Յերբ գործարանային գոլորշին տվեց գյուղացու տղի յերեսին, նա միանգամից սկսեց խորհել, թե վերսեղ ե ինքը, և ի՞նչ ե ինքը: Այդ ժամանակ վրա հասավ հեղափոխական կուսակցությունը և սկսեց բացատրել, թե ի՞նչ ե նա և վերսեղ ե գլուխում: Կուսակցությունն առավել ևս հեշտություն տիրեց ուսւ բանվորին, վերոհետև սա վո՞չ մի պահ պանդղական հասկացություններ չունեիր. հին գյուղական հայացքները միանգամայն անպետք եյին՝ աշխարհահայացքի հիմնովին ու լիովին փոփոխումն եր պահանջվում նրանից: Անգլիական բանվորն ուրիշ բան եր: Նրա հայրն ել, պապն ել բանվոր եյին յեղիլ, իսկ նախապապերը մանր արհեստավորներ:

Անգլիական բանվորն ընտանեկան տոհմագիր ունի, նա տոհմային տրագիդիա ունի: Այդ ել իր տեղի «կուլտուրականությունն», բայց նա աղատահալովում և նրանով, վոր անգլիական բանվորն իր գիտակցության մեջ իր հեռավոր նախապապի նախապաշարմունքներն ե քարշ տալիս: Նա՝ անգլիական բանվորը, չի տեսել այն շրջանը, յերբ գյուղական փակ աշխարհիկը հանկարծակի սուր և կատաստրոֆիկ կերպով ինդուստրիայի յ ղերածվել, նա որդանապետ ե ծագումն ե առել ու զարգացել իր հեռավոր նախնիներից և գործարանային կյանքի ու քաղաքա-

յին կուլտուրայի աստիճանապես փոխվող պայմաններից: Նրա գիտակցության մեջ մինչև այժմ ել նստած են հին համբարական միջնադարյան հայացքներն ու նախապաշարմունքները, միայն փոփոխված և կապիտալիզմի պայմաններին հարմարեցված: Համբարային կյանքն ու համբարային աոները՝ տոնում եյին վորդու ծնունդը, նրան ուսման տալը, ինքնուրույն աշխատանքի անցնելը, վարպետ դառնալը և այլն՝ ամեն ինչ կրոնականությունով եր համակված, և այդ կրոնականությունը փոխանցել ե տրեղ-յունիոններին, վորոնց կոնսերվատիվի ծանր պոչը գեպի միջնադարն ե ձգված...

Անգլիական տեխնիկան հիմնական կապիտալիստական տեխնիկա յե: Նա զրսից չի բերված ազգային տնտեսական ձևերի քայքայման ճանապարհով, այլ բղրում, և զարգ. այդ ազգային ձևերից զարգանում: Բանվոր զասակարգի գիտակցությունն արտացոլում ե տեխնիկայի այդ «որգանական» զարգացումը, ըստ վորում, չափազանց հետ ե մնում նրանից:

Չպետք ե մոռանալ, վոր մարդուս գիտակցությունը՝ հասարակության մասշտաբով վերցրած՝ սարսափելի պահպանողական ե, և անշարժ: Միայն իդեալիստներն են յերեակայում, թե իբր թե աշխարհւ մարդկային մտքի սղատ նախաձեռնություն չնորհիվ ե առաջ գնում: Իրականում մարդուս կամ հասարակության միտքն առանց ծայրահեղ կարիք ունենալու վո՞չ մի քայլ չի անում: Ուր վոր հնարավոր ե, հին սովորական միտքը հարմարվում ե նոր հանգամանքներին: Յեթե պարզ ասենք, զասակարգերն ու ժողովուրդները վճռական նախաձեռնություն հանդե-

հրաժեշտությունն զգացին: Նրանց ողնության հաստի սոցիալ-դեմոկրատիան, վորը սովորեցնում էր խզել կապերը հին նախապաշարմունքների հետ և այդպիսով հեղափոխական ճանապարհով ծնած բանվոր դասակարգին հեղափոխական ինքնագիտակցություն էր տալիս: Ահա հիմնական գծերով լուծումն այն հարցի, վոր արված էր ինձ և վորը իմ հերթին յես դրի ձեր տոջև:

Կարելի չէ ասել, վորքան զորեղ, խելացի, ամուր և յեղիլ բուրժուազիան, այնքան ավելի շատ և հաջողվել նրան կասեցնել պրոլետարիատի գաղափարական, ասել է՝ և հեղափոխական զարգացումը: Դա նույն ճշմարտության մի այլ արտահայտությունն է:

Մեծ Բրիտանիայի բուրժուազիան սովոր է իր իսկ դաստիարակած, ձեռնասուն, այսպես կոչված բանվորական առաջնորդների լակեյությունը: Ահա ձեզ մի քաղվածք անգլիական կիրակնորդյա «Թայմս» թերթից: Թերթը գանգատվում է, վոր այժմ՝ Անգլիայում Մակդոնալդի կառավարության որով բուռն գործադուլներ են սկսվել և ասում է. «Մեզ մոտ, Մեծն Բրիտանիայում աշխարհիս լավագույն բանվոր առաջնորդների կազմ ունինք, փորձված մարդիկ են նրանք հայրենասիրությունը սուրհեղուն, պատասխանատվության զգացումի տեր և անտեսական գիտությունների հմուտ, բայց և այնպես նրանց հետ են քշում բացահայտ հեղափոխականները»: Դժբախտաբար, առայժմ դեռ չափազանցություն է ասել, թե բացահայտ հեղափոխականները նրանց հետ են քշում: Իհարկե, հեղափոխականներն աճում են և Անգլիա-

յում, բայց դժբախտաբար դեռ չափական չափով զուրս չեն քշում այն ինքնագիտակցությունը, որ «Թայմս»-ի ասելով խելացի, միայն զգուշորեն կազաթը իմաստությունը և պատրիտիզմով լեցուն քաղաքագետներ են:

Ինչից է այս ամենը: Մեզ մոտ բանվոր դասակարգը չունի և վե՛լ ունեցել և բուրժուազիայի գովեստին արժանացած լիդերներ, նույնիսկ յեթե հիշելու լինենք, վոր մեզ մոտ վորոշ շրջանում մենշևիկներն ու հա-եռները փոքր դեր չխաղացին. վորովհետև մեր բուրժուազիան ամենասուր ու վճռական մի կողմ թողած, յերբ շատ նեղն էր ընկնում՝ ընդհանուր առմամբ հա-եռներից ու մենշևիկներից էլ անբավական էր: Իսկ այնտեղ՝ Անգլիայում, ինչի՞ արդյունք է բուրժուազիայի այդ բավականությունը բանվորական լիդերներից: Պարզ է, թե ինչի՞ արդյունք է դա: չէ՛ վոր ինքը բուրժուազիան է դաստիարակել այդ լիդերներին: Վորեղից գտավ նա «բանվոր» լիդերներին դաստիարակելու այդ հնարավորությունը: Հենց այնտեղից, վոր նա ինքը հզոր էր ու կուլտուրական, իբրև ամենաառաջավոր կապիտալիստական յերկրի տիրող ու կառավարող դասակարգ: Հենց վոր բանվոր դասակարգն իր ուսերի վրա յեր բարձրացնում իր յերիտասարդ լիդերներին՝ իսկույն և եթ անգլիական բուրժուազիայի քաղաքական «սպեցները» նրանց վրա էյին ընկնում, գրավում էյին նրանց և նրանց յերեակալություն վրա ազդում բուրժուական կուլտուրայի զորությունը: Մեզ մոտ միջին քաղքենին ինտելիգենտ-արեվատելը, ազատամիտը և նույն իսկ արմատականը, ի սկզբանե ան-

1947
2982-89

տի համարել են, վոր քանի Անգլիան ամենակուտուրական յերկիրն է, ապա ամեն ինչ, վոր Անգլիայումն է ու Անգլիայից ե՛լ առավելությունն է, բարեք է, պրոգրես է և այլն: Դրանով արտահայտվում է զիալեկտիկոսն մտածելու, յերևույթներն անդամահատելու, խնդիրն իր պատմական կոնկրետությամբ քննելու մեղանական անկարողությունը: Անգլիական տեխնիկան, այդ իսկական բարեքը մենք ձգտում ենք մեր յերկիրը տեղափոխել ի փոխանակություն մեր հացի, փայտի և այլ արժեքավոր ապրանքների: Բայց Անգլիայի արքայական իշխանությունը, անգլիական փարիսեցիությունն ու պահպանողականությունը, կըրոնականությունը՝ այդ ամենը լաթ է, դարերի աղբ ու անպետք թափթփուկ է, վոր մեզ ձրի յել տան՝ չենք վերցնի (Ծափահարություն):

Յեթե մեր միջին տիպի քաղաքացու վրա յեր այդպես ազդում անգլիական կուլտուրան, հեռվից իսկ կույր պաշտամունքի զգացում առաջ բերելով, ապա առավել ևս կոնկրետ, ուժգին, անմիջական է նրա ազդեցությունն Անգլիայի քաղքենու և անգլիական բանվոր դասակարգի կիսաքաղքենի ներկայացուցչի վրա: Այն, ինչ վոր անգլիական բուրժուազիան է կարողացել ստեղծել՝ այդ նրա կուլտուրայի հիպնոզն է: Յեվ ահա հենց այդ վարպետորեն կազմակերպված հիպնոզի զորությամբ նա ներգործում է բանվոր լիզերներին, վորոնց նա միշտ էլ իմացել է շրջապատել իր բնություններով, լուսանկարիչներով, սպորտամեններով, տեղաբերներով ու դասախոսներով և այդպիսով ամեն մի նորեկ լիզերի իր ձեռքի մեջ է հա-

վաքել: Նա՛ այդ նորեկուկ բանվոր լիզերը միանգամից բուրժուական շրջապատի մեջ է բնկնում:

Այդ շրջապատն աղդում է որեցոր, շարթե շարթ, տարեցտարի: Յեվ հասարակական ասպարեզ վրա դրած յերիտասարդ բանվոր լիզերն սկսում է ամաչել վոր իր կիրականորյա սյուրբուկը հարկ յեղածին չափ նորածն չէ, նրա փափագը կիրականորյա զրոսանքի պատշաճ ցիլինդրն է դառնում, իսկական ջենտլմենից չտարբերվելու, հետ չմնալու համար: Այդ չնչին բան է թվում, բայց սրանումն է ամբողջ կյանքը: Յեվ ահա այդ կենցաղային հիպնոզը տիրող ու կառավարող, զորեղ, կուլտուրական, ազան, փարիսեցի և սուր դասակարգի արվեստն է հանդիսանում՝ արվեստ, վորի նպատակն է ամենորյա ներգործությամբ մշակել, իրեն յինթարեկել ամեն մեկին, վորը բանվոր դասակարգի ծոցից է դուրս գալիս, ամեն մեկին, վորը բանվորական ընդհանուր մասսայից մի զվստվ բարձր է՝ լինի այդ մի զործարանում, մի շրջանում, քաղաքում կամ ամբողջ յերկրում:

Յերեվի ձեզնից շատերը տեսել են ու գիտեն, թե ինչ է «Թայմզը»: Ամեն որ տասնյակ յերեսներ, սքանչելի, մանրագույն շրիֆտ, բազմազան նկարներ, անթիվ բաժիններ, այնպես վոր այնտեղ ամեն ինչ իր տեղն է դառնում, մեծ քաղաքականության խնդիրներից, յեկեղեցու և մողայի նորություններից սկսած մինչև սպորտի բոլոր տեսակները: Յեվ այդ ամենը ինչ տեսակետով: Իհարկե բուրժուազիայի շահերի պաշտպանության տեսակետով:

Անգլիայի բուրժուական մյուս թերթերն այդքան մեծ չեն, բայց նույն կառուցվածքն ունեն. նը-

լանք գրավում են ընթերցողի ուշադրութունն ամեն-
կողմից և նրան ծնկի բերելով պաշտել տալիս մեծ
բրիտանական ազգային արադիցիան, այսինքն բուրժու-
ազիային: Իսկ բանվորական մամուլը շատ թույլ է,
և բացի դրանից, կոմունիստական մամուլը հանած,
ամբողջապես համակված է բուրժուական կուլտուրայի
նույն այդ հիպնոզով: Այդ հիպնոզի լրացումն ան-
միջական տերրորն է հանդիսանում: Անգլիայում յե-
կեղեցի գնալը նույնն է, ինչ վոր մերկութունը շորով
ծածկելը կամ մանրամասնոր հաշիվը վճարելը: Միթե
կարելի բան է փողոցում մերկ ման գալ: Միթե
կարելի յե յեկեղեցական համայնքի մեջ չլինել: Սո-
վորականից մեծ քաջութուն է հարկավոր, վորպեսզի
Անգլիայում հայտարարես, թե յեկեղեցական համայն-
քի մեջ չես մտնում, յեվս առավել՝ թե Աստծուն
չես հավատում: Բանվորական լիդերների դարավոր
այդ կրթության արդյունք է հանդիսանում Մակդո-
նալդի այսպես կոչված բանվորական կառավարու-
թյունը: Ահա այն պտտճառը, թե ինչու վերջին հա-
շվով այնքան ուժեղ է անգլիական մենշեվիզմը, իսկ
կոմունիզմը՝ թույլ:

ԿՈՒԼՏՈՒՐԱՅԻ ՎԵՐԱՅԱԿԱՆ ՈՐԻՆԱԿ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ
ՉՈՒՆԻ

Այժմ կրկնենք հարցը. ուրեմն ինչ, կոմունիզմի
այդ թուլութունն Անգլիայում յերկրի կուլտուրակա-
նության նշան է, թե հետամնացության: Մեր կա-
տարած վերլուծությունից հետո այլևս մենք վաղ մի-
հիմք չունինք նման մեխանիկորեն գրված հարցի
թակարդն ընկնելու: Մենք կասենք. այդ միաժամա-

նակ և՛ շատ վաղաժամ դարգացման նշան է և՛
մեծ հետամնացության, վորովհետե պատմությունը
վաղ թե մեքենայորեն է գործում, այլ գիտելիտիկորեն.
նա յերգարատելով շրջանների բնթացքում զուգակցում
է մի ասպարիզի առաջագիծ տենդենցները մյուս շրջա-
նի հրեշավոր հետամնացության հետ: Յեթե մենք հա-
մաշխարհային պատմական դարգացման տեսակետից
համեմատենք Մակդոնալդի «բանվորական» կառա-
վարությունը տաճիկ ազգային-բուրժուական կառա-
վարության հետ, այդ դեպքում յեզրակացությունը
վաղ հոգուտ Մակդոնալդի կը լինի: Դուք հիշում եք,
վոր Անգլիայի ազատական լիդեր «մեծ» Գլադստոնը՝
Մարքսը նրան վողջ հոգով ատում էր՝ «մեծն» Գլա-
դստոնը մի ժամանակ ահեղ ճառ ուղղեց արյունոտ
սուլթանի՝ մոլեռանդ բարբարոս իսլամի ներկայա-
ցուցչի դեմ: Յեթե միջին տիպի քաղաքացու գիմեք
ու հարցնեք՝ Անգլիան և Տաճկաստանը, նա անպայման
կասի՝ դե իհարկե Անգլիան՝ քաղաքակրթություն է,
պրոգրես է, Տաճկաստանը՝ հետամնացություն, բար-
բարոսություն:

Բայց տեսեք, թե ինչ կա: Հիմա Անգլիայում
մենշեվիկների կառավարություն է, Տաճկաստանում՝
ազգայնական-բուրժուական: Յեվ ահա ազգայնական
այդ կառավարությունը Տաճկաստանում ստիպված
յեղավ խալիֆայությունը վերացնել: Խալիֆատը պա-
նիսլամիզմի, այսինքն աշխարհիս ամենահետագիծ
հոսանքներից մեկի կենտրոնական հաստատությունն
է: Իսկ Անգլիայի մենշեվիկական կառավարությունը
վերականգնում է խալիֆատը Հեջազում՝ բուրժուա-
զիայի իշխանությունը մուսուլման սարուկների շին-

քին հարատև դարձնելու համար: Պատմական յեզրակացությունն այն է, վոր Անգլիայի մենշնվիկական կառավարությունը, չնայած բրիտանական ցիվիլիզացիային և այլ լավ բաներին, համաշխարհային ուժերի այս հյուսվածքի մեջ հետադիմական դեր է կատարում, մինչդեռ ազգովին ընկճված Տաճկաստանի ազգայնա-բուրժուական կառավարությունը հառաջադեմ դեր է խաղում: Ահա պատմության դիալեկտիկան: Բնականաբար, տեխնիկայի զարգացման տեսակետից Անգլիան անչափ գերազանցում է Տաճկաստանին: Անգլիայի կուտակված հարստություններն ինչքան ասես գերազանց են Տաճկաստանի ունեցածին: Բայց ահա տեսեք. վոր հենց այդ հարստությունները և սոհասարակ ազգային վողջ «կուլտուրան» պաշտպանելու համար անգլիական բուրժուական ստիպված է գերազանցորեն հետադիմական քաղաքականություն վարել, ըստ վորում, բանվորական կառավարությունը նրա ձեռքում խալիֆատը վերականգնելու զենք է դառնում:

ԽՈՒՍՈՒՐԱԿԱՆՈՒՅԱՆ ՎԵՐԱԳԱԿԱՆ ԱՐԵՅԻՆ ԵՎ, ՎՈՐ ԿՅԱՆԳԻ ԲՈՐՈՐ ԱՍՊԱՐԵԳՆԵՐԻ ԿԱՄԱՐ ԱԿՏԲ ԳՈ:
Պետք է վերցնել կենդանի փաստեր և այն էլ նրանց պատմական կենդանի փոխադրեցության պայմաններում: Յեթև յուրացնենք հարցին մոտենալու դիալեկտիկական այս տեսակետը, այն ժամանակ մեզ շատ բան պարզ կը լինի: Գերմանիան, որինակ, զուր չէ, վոր կոմունիստական կուսակցության ու սոցիալ-դեմոկրատիայի ուժերի հարաբերության տեսակետից Ռուսաստանի և Անգլիայի միջի տեղն է զբաղում:

Հասկանալի չէ, վոր անհրաժեշտ է առարկա-

յորեն, կոնկրետ ձևով ուսումնասիրել ամեն մի յերկրի պատմությունը, վորպեսզի հնարավոր լինի կոմունիստական շարժման արագ կամ դանդաղ զարգացման պատճառները պարզել: Ընդհանրապես, այնուամենայնիվ, կարելի չէ այս յեզրակացությանը հանգել: Պրոլետարիատն ավելի հեշտ է զբաղում իշխանությունն այն յերկրներում, (ինչպես մեր յերկիրն է), վորոնք ավելի ուշ են կապիտալիզմի ճանապարհը դուրս յեկել, ավելի հեշտ, քան նախապես բուրժուական մեծ պատմություն և ավելի բարձր կուլտուրա ունեցող յերկրներում: Բայց այս հարցի մի կողմն և միայն: Յերկրորդ և վոչ պակաս կարևոր յեզրակացությունն ասում է՝ իշխանությունը զբաղվելուց հետո սոցիալիստական շինարարությունը համեմատաբար բարձր կապիտալիստական կուլտուրայի յերկրներում ավելի հեշտ է լինելու, քան տնտեսապես հետամնաց յերկրներում, ինչպիսին մերն է: Այդ նշանակում է, թե անգլիական բանվորին իսկական պրոլետարական իշխանություն՝ դիկտատուրա ձեռք ձգելն անհամեմատ ավելի դժվար է լինելու, քան մեզ մոտ յեղավ: Բայց իշխանություն ձեռք ձգելուց հետո անգլիացի բանվորն ավելի արագ և ավելի հեշտ կը մոտենա սոցիալիզմին, քան մենք ենք գնում: Յեվ դեռ հայտնի յեկ չեն, դեռ ևս պատմությունը վճռականապես չի ասել, թե ո՞վ շուտ սոցիալիզմ կը ստեղծի՝ մենք, թե անգլիացիք: Յեթև այսպես՝ մոտ 10 տարուց, (վոչ թե մարդարեւ յանում եմ, այլ որինակի համար թվաբանական հաշիվ եմ անում), յեթև 10 տարուց հետո անգլիացի բանվորը իշխանությունն իր ձեռքը վերցնի, հետա-

դա 10 տարուց հետո նա իսկական սոցիալիստական տնտեսութիւն կունենա, շատ բարձր տնտեսութեան, իսկ մինք 20 տարուց հետո, յերեւի, վոչ միայն Յակուտի նահանգում, այլ և ամբողջ մոտիկ տեղերում գյուղացիական հետամնացութեան շատ ու շատ մնացորդներ կունենանք:

Մեր Հարամն ու մեր Հյուսիսը — մեր դեռ ևս նոսր բնակչութիւնն ի նկատի առնելով — բարձր տեխնիկայի վրա հիմնված կենտրոնացած սոցիալիստական տնտեսութիւն դարձնելու համար՝ տասնամյակներ են հարկավոր: Յեւ մեկ եւ տեսար՝ մի 20 կամ 25 տարուց հետո անգլիացի բանվորը հեռ նախելով մեզ կասի՝ «Չնեղանաք, յես մի փոքր ձեզնից առաջ անցա»: Մենք ի հարկե չենք նեղանա, այսինքն մեզանից նրանք, վորոնք կը հասնեն այդ որին: Մեզնից առաջ անցեք, մեզ ձեր հետեւը թողեք, արեք այդ շնորհը, անգլիացի բանվոր բնակչներ, խնդրում ենք, առաջ անցեք, վաղուց ենք սպասում (ծիծաղ):

Այդպես և պատմութեան դիալեկտիկան: Բազաքականութիւնն ուշացնում է, քաղաքականութիւնը կարծես շղթայել է անգլիական բանվորին, և նա առաջ է գնում մի տեսակ վախկոտ, վարանոտ, խղճուկ ժակդոնալոյան քայլիկներով: Բայց յերբ նա ազատագրվի քաղաքական կապանքներից, այն ժամանակ անգլիական շփույզը մեր գյուղացիական վտիտ ձիուկից շատ առաջ կանցնի:

Իմ ասածը տեսական հայտարարի բերելու, սովորական մարքսիստական տերմիններով ձևակերպելու համար պիտի ասեմ, վոր հարցն այն է, թե ինչ փոխ-

հարաբերութիւն կա հիմքի և վերնաշինքի և ինչ փոխադրեցութիւն՝ տարբեր յերկրների հիմքերի ու վերնաշինքերի միջև: Մենք գիտենք, վոր վերնաշինքերը՝ պետութիւնը, իրավունքը, քաղաքականութիւնը, կուսակցութիւնները և այլն՝ տնտեսական հիմքի վրա յեն աճում, նրանով սնվում են, նրանով եւ վորոշվում: Հետեւաբար՝ վերնաշինքի և հիմքի միջև համապատասխանութիւն պիտի գոյութիւն ունենա: Այդ իրոք գոյութիւն ունի, միայն վոչ թե պարզ, այլ բարդ ձևով: Վերնաշինքերից մեկի (բուրժուական պետութեան, բուրժուական կուսակցութիւնների, բուրժուական կուլտուրայի) ուժգին զարգացումը յերբեմն յերկար ժամանակով հետաձգում է մյուս վերնաշինքերի (հեղափոխական-պրոլետարական կուսակցութեան) զարգանալը, բայց վերջին հաշիւով — ճիշտ վերջին հաշիւով և վոչ թե անմիջականորեն — հիմքը հանդես է գալիս, իրրե վճռող ուժ: Մենք այդ եր, վոր ցույց տվինք Անգլիայի որինակով: Յեթե հարցին ձևականորեն մոտենալու լինենք, կարող է թվալ, թե անգլիական կոմունիստական կուսակցութեան թուլութիւնը հակասում է հիմքի և վերնաշինքի համապատասխանութեան մարքսիստական որինքին: Բայց այդ ի հարկե այդպես չէ: Դիալեկտիկորեն՝ հիմքը, ինչպես մենք տեսանք, միշտ եւ ապահովում է իր հաղթանակը: Ուրիշ խոսքով՝ բարձր տեխնիկան, նույնիսկ գերպահանջողական քաղաքական կապանքները ջարդելով կը հայտնաբերի իր գերակշռութիւնը և սոցիալիզմին կը մոտեցնի ավելի վաղ, քան տեխնիկորեն ցածր յերկրներում:

Ահա, ընկերներ, այսպես եմ պատկերացնում յես

Սակոբնիկում ինձ տրված հարցի հիմնական պատասխանը:

4. ՖԱՇԻՉՄԸ ՅԵՎ ՌԵՖՈՐՄԻՉՄԸ

Կոմունիստական կուսակցությունների գործության և թուլություն պատմական պատճառների մասին ընդհանուր այս դատողություններից հետո՝ այժմ անցնենք համաշխարհային քաղաքական կացությունը՝ բառիս ավելի անմիջական իմաստով, այնպես, ինչպես նա դասավորվել էր անմիջապես Կոմինտերնի V կոնգրեսից առաջ: Վերջին տարիներում մեր մամուլը քիչ չի խոսել այն մասին, վոր մենք Ֆաշիզմի շրջանն ենք թեակոխել: Վոմանք այն կարծիքին եյին, թե Ֆաշիզմն է, վոր մոտեցնելու յե անմիջական հեղափոխությունը, բանվորների ապստամբությունը Յեվրոպայում: Սակայն վերջերս Ֆաշիզմ հասկացողությունը չափազանց ձգվել և ու լայնացել, չափազանց տարածական և դառել: Յեթե մի տեղ գործադուլավոր են ձերբակալում՝ հաճախ այդ հրամցնում են իբրեւ Ֆաշիստական ռեժիմի հաստատում, թեև գործադուլավորներին բուրժուազիան Ֆաշիզմից առաջ եւ ձերբակալում եր: Ընկերներ, արժե վոր մենք խորհենք այս մասին. ի՞նչ և Ֆաշիզմը: Ինչո՞վ և նա տարբերվում բուրժուական բռնություն «բնական» ռեժիմից: Այն ակնկալությունը, թե Ֆաշիզմն է, վոր անդադար սուր բնույթ ստանալով, պրոլետարիատին ապստամբության է մղելու, չարդարացավ, և պիտի ասել, վոր մեզից շատ շատերն այդպիսի ակնկալություններ չունեյին: Կարելի յե հիշատակել այն, վոր արդեն 1922 թ. մենք ասիթ եյինք ունեցել հայտանե-

լու, վոր յեթե գերմանական հեղափոխությունը բան-վոր դասակարգին անմիջապես հաղթություն չբերի, ապա մենք մոտակա տարիներում Անգլիայում բան-վորական կառավարություն կը տեսնենք, իսկ Ֆրանսիայում՝ ձախակողմյան բլոկի հաղթություն: 1923 թ. Կոմինտերնի 4-րդ կոնգրեսում մենք կրկնել ենք. նույն այդ միտքը: Համապատասխան ուղղում մտցրվեց կոնգրեսի քաղաքական բանաձևի մեջ: Անգլիայի, Հոլլանդիայի և այլ յերկրների ընկերներից մի քանիսը վիճում եյին գրա դեմ: Ի՞նչպես թե. բանվորական կառավարություն Անգլիայում, ձախակողմյան բլոկի հաղթություն Ֆրանսիայում, ուրեմն ռեֆորմիզմի մի նժր շրջան, նշանակում և հեղափոխությունը մշուշոտ հեռուների գիրկն և անցնում և այլն: Ուրիշները մինչև այնտեղ հասան, վոր ինձ ռեֆորմիստական իլլյուզիաներ քարոզելու մեջ մեղադրեցին: Այդ ընկերները կարծում եյին, վոր յեթե մի բան, առարկայական զարգացման իմաստով նախատեսնես, դրանով իսկ դու պատասխանատու յես այն բանի համար, վորը լինելու յե. ուստի ավելի լավ և վոչինչ չնախատեսնել, այլ ամեն ինչ քննել ու ամեն բանի մասին հետին թվով դատել... (ծափահարություն): Պիտի ասեմ, սակայն, վոր յերբ մենք վիճարանություններ ժամանակ փաստարանում եյինք բանվորական կառավարության հավանականություն Անգլիայում և ձախակողմյան բլոկի հաղթանակը Ֆրանսիայում՝ մենք միայն զարգացման տեսչենցներն ի նկատի ունեյինք: Այդ չեք նշանակում, վոր մենք 100 տոկոսով համոզված եյինք, թե այդ հենց այդպես եւ կլինի: Այլ բան և զարգացման տես-

պանողական յերևույթն է, և մեծ մտրակ է հարկավոր նրան սթափեցնելու համար: Ի՞նչ է ֆաշիզմը: Կարճը և արդյոք ֆաշիզմն անորոշ, յերկար ժամանակ տեւել: Քաշիզմը բուրժուազիայի մաքսական կազմակերպութեանն է՝ ժամանակավոր յեզ քաղաքացիական կռիւի կաշիքներէ համար: Ահա թե ի՞նչ է ֆաշիզմը: Նա բուրժուազիայի համար նույն դերն ու նշանակութեանն ունի, ինչ դեր վոր կատարում է և ունի զինված ապստամբութեան կազմակերպութեանը պրոլետարիատի համար: Բանվոր դասակարգը զինված ապստամբութեան և պատրաստվում, դրա համապատասխան վերադասավորում իր շարքերը, հարվածային հարյուրակներ կազմակերպում, իր ռազմիկներին գինամի տի ուժանակներով զինում: Եւայն: Կարճը և արդյոք այդ դրութեանն ընդմիշտ շարունակվել:

Պարզ է՝ չի կարող. կամ բանվոր դասակարգը կը հաղթի, և այդ դեպքում կանոնավոր բանակ կը ստեղծի, կամ նրա գրոհը հետ կմղվի, և այդ դեպքում, զինված ապստամբութեան կազմակերպութեանը՝ թեկուզ ժամանակավորապես՝ ի չիք կը դառնա:

Նորից ծայր է առնում քաղաքական ազդեցութեան, ուժերի կուտակման շրջանը, վորը մի վորոշ ժամանակ է տեւում և հետո միայն մի քանի տարուց (1905 թ. հետո), իսկ յերբեմն տասնյակ տարիներէ հետո (Փարիզի կոմունայից հետո) նոր զինված ապստամբութեան և պատրաստվում: Մենք արդեն տեսցինք, վոր ֆաշիզմը բուրժուազիայի ամիջական հարվածային զինվորական մարտական կազմակերպութեանն է, յերբ բուրժուազիային բավական չի չինում որինականութեամբ ու դեմոկրատիայով սահ-

մանափակված պետական հին ապարատը, յերբ նա ամեն կողմից սեղմող պրոլետարիատից ուժի դուռով պաշտպանվելու, նրա հարվածները հետ մղելու կարգիք է զգում այն ժամանակ նա սանձարձակ սպիտակ բանդաներ և կազմակերպում, վոր ամեն ինչի պատրաստ են և ընդունակ, վրտակոխ և անուս իր որինականութեանը, իր դեմոկրատիան, միայն թե իր տիրապետութեանը պահպանի: Կարճը և արդյոք ֆաշիզմը յերկար տեւել: Վնչ: Յեթե բուրժուազիան մնա իշխանութեան դիրքերում, ինչպես այդ Իտալիայում 1920 թ. յեղավ, իսկ Գերմանիայում՝ անցյալ տարի, այդ ժամանակ՝ ողտագործելով ֆաշիզմի արյունալի աշխատանքը, կը ջանա լայնացնել իր հենարանը, միջին և մանր բուրժուազիայի վրա հենվել և նորից վերականգնել որինականութեանը: Յերկար ապրել ֆաշիզմի պայմաններում բուրժուազիան չի կարող, ինչպես և պրոլետարիատը չի կարող տարիներով զինված ապստամբի դրութեան մեջ մնալ: Մենք տեսնում ենք, վոր Իտալիայում Մուսոլինին վերջին ամիսներս ջղաձիգ փորձեր է անում, վորպեսզի ֆաշիստական իշխանութեանն, այսինքն անլիզալ մարտական ապարատը, պարլամենտարիզմի լեզալ մեխանիզմին հարմարեցնի: Վորոշ հաջողութեան նա ունի, բայց ընդգիմադրութեանն ավելի արագ և աճում, քան Մուսոլինիի հաջողութեանները: Մանավանդ վոր նրան չի հաջողվել իր կտրիճներին կարգապահութեան յենթարկել, և մենք տեսնում ենք սոցիալ դեմոկրատ Մատտիոտտի յպանութեանը: Իտալիայի նույնիսկ բուրժուական դասակարգի մեծամասնութեանը դեմ է այդ սպանութեան: Պրոլե-

տարական հեղափոխությունը չի սպառնում, վորպէս անմիջական վտանգ, ուստի և որինականութեան հիմքերի խախտումն ու ցնցումը՝ պարլամենտի անդամները սպանութեան միջոցով՝ բուրժուազիային վոչմիայն պետք չէ, այլ և վտանգավոր և։ Այդ ավելորդ շոթալությունն է։

ՌԵՖՈՐՄԻԶՄԻ ՇԱՆՍԵՐԸ

Յեթն ֆաշիզմի նկատմամբ այսպիսի կոնկրետ պատմական վերաբերմունք յուրացնենք, այն ժամանակ հասկանալի կը դառնա, թե ինչո՞ւ գերմանական բուրժուազիան վորն ինքն իր չտապալվելու վրա վարմանում է՝ կամենում և ռեակցիան պարլամենտաբիտական հունի մեջ դնել, հասկանալի կը լինի թե ինչո՞ւ Անգլիայում կոնսերվատորներէց հետո յեկան իշխելու վոչ թե «ֆաշիստներն», այլ Մակդոնալդի բանվորական կառավարությունը. ինչո՞ւ Ֆրանսիայում իշխանութեան գլուխ ձախակողմյան բլոկն անցավ, ինչո՞ւ Իտալիայում ֆաշիզմը սուր տագնապի մեջ է, չնայած առաջնորդները նրան պարլամենտարիզմին հարմարցնել են կամենում։ Մենք կհասկանանք նմանապես, թե ինչո՞ւ յերկու տարի առաջ կարելի չեր նախատեսել այդ, և գուշակել այն, ինչ վոր այսօր իրոք տեղի յե ունենում։

Այդ կարելի չեր անել, վորովհետեւ պրոլետարիատի և բուրժուազիայի դասակարգային պայքարը զարգանում և և ընթանում վոչ թե ուղիղ գծով, այլ իրար հետեղ սուր բաղխումներով, վորոնք ընդմիջվում են «խաղաղ» կռիւ տարրեր տեղութեան շրջաններով։ Յեթն այդ այդպէս չլինէր, ապա կապիտալիս-

տական հասարակարգ առհասարակ գոյութեան ունենալ չեր կարող։ Քաղաքացիական պատերազմի ալգպիսի սուր բաղխումներ տեղի ունեցան Իտալիայում 1920թ. սեպտեմբերին, Գերմանիայում՝ 1918 և 1919 թ. թ., 1921 մարտ ամսում և անցյալ տարի։ Գերմանիան առաջինն եր հեղափոխութեան սպառող յերկընների շարքում և մենք ասում եյինք. — կամ այս նոր բաղխումը բուրժուազիայի հետ պրոլետարիատի հաղթանակով կը պսակվի, և այդ դեպքում ֆաշիզմի բանը բուրդ կը լինի, կամ նա պարտութեամբ կը վերջանա՝ այն ժամանակ հեղափոխութեանը յերկար ժամանակով հետ կը չպրտվի, բուրժուազիան ստիպված կը լինի նոր և ավելի լայն հենարան փնտրել և կը հարկադրվի առաջարկել սոցիալ-դեմոկրատիային լիզել այն վերքերը, վոր ֆաշիզմն և պատճառել քաղաքացիական կռիւում։ Հիստ ամբողջ Յեվրոպայում մենշևիկները հենց այդ գործով են զբաղված։ Իմպերիալիստական պատերազմի, վիթխարի ցնցումների, չր տեսնված գործադուլների, հեղափոխական բաղխումների, ապստամբութեանների շրջանը վերջանալուց հետո, յերբ այդ ամենը բավական չեղավ պրոլետարիատի հաղթանակն ապահովելու համար, և բանվոր դասակարգը ժամանակավորապէս հետ նահանջեց առաջավոր դիրքերից՝ այն ժամանակ բուրժուազիան բացի տնտեսականից, սկսեց նաեւ քաղաքական կայունութեան փնտրել, և այդ նպատակով սկսեց միջին և մանր բուրժուազիայի վրա հենվել։ Նա սպանութեան և կանչում վոչ թե ֆաշիստին, այլ մենշևիկին, և ասում նրան. «Սրբիք արշան բծերը, սփոփանքի սպեղանի դիր վերքերին, հանգստացրու, խա-

բեր, զեմոկրատիայի դույնդգույն վոստայնով ցանցեր բանվոր դասակարգին: Հետեւաբար այս փոփոխությունը պատահական չե, այլ որինաչափ, բնական, ուստի և կարելի յեր նախատեսել այն շատ առաջ, քան փաստը կատարվեց: Մարքսիզմը հենց նրա համար ել տրված է մեր ձեռքը, վորպեսզի խելամուտ լինենք պատահական զարգացման ընթացքին և զեթ մասամբ նախատեսենք գալիք որը. առանց զբան չի կարելի կրավել և հաղթել:

Այսպես ուրեմն, յերոպական, իսկ մասամբ և համաշխարհային պատմության նոր-ընթերցման համար և նոր պարզաբանական շրջանը միանգամայն պատճառաբանված է, որինաչափ ու բնական: Բայց արդյո՞ք այդ նշանակում է, թե նա շատ յերկարատե է լինելու: Յեվ հետո՞ այդ ավելի կարեւոր է՝ արդյո՞ք այդ նշանակում է, թե բուրժուական կապիտալիստական կայուն ուժերը վերջնականապես վերհաստատելու շեմքին է կանգնած: Վոչ, դրա մասին խոսել ու կարիք իսկ չկա: Քաղաքական վերհաստատում սեղի ունեցող պրոցեսները՝ չնայած իրենց լիակատար որինաչափությանը, այնուամենայնիվ ավելի աստիճանով մակերես-վուրջային բնույթ ունեն, քան սեփական հիմքի պրոցեսները: Իսկ այստեղ դեռ միանգամայն անհնարին է ճշտել յերեւոյթներ, վորոնք իբրեւ ապացույց կարողանային ծառայել, թե Յերոպայի և ամբողջ աշխարհի կապիտալիստական տնտեսությունը տատանվող նոր հավասարակշռություն գտնելու վրա յե:

Իմպերիալիստական մեծ պատերազմը առաջ յեկավ նրանից, վոր կապիտալիզմի արտադրական ուժերը չեյին կարողանում ազգային պետականության

առնամաներում տեղավորվել: Միլիտարիզմն իր միջոցներով պիտի լայնացներ ամեն մի պատերազմող կողմի շուկան ի հաշիվ մյուս կողմի: Սակայն պատերազմը չլուծեց այդ խնդիրը: Արտադրական ուժերի համար Վերսալի խաղաղությամբ ու համաշխարհային ուժերի նոր փոխհարաբերությամբ ստեղծված շրջանակները ավելի նեղ են քան պատերազմից առաջ:

Դրանից է բխում կապիտալիզմի խոր, տևական, բրոնիկական կրիզիսը: Կոմիտեերնի 3-րդ կոնգրեսում մենք վիճում եյինք՝ արդյո՞ք հետպատերազմյան Յեվ-րոպայում տեղի պիտի ունենան շուկայի կոնյուկտուրային տատանումներ (վերելք, անկում, կրիզիս և այլն): Մենք այնտեղ ապացուցում եյինք, վոր նման տատանումներն անխուսափելի յեն, քանի կա ու մնում է հասարակության կապիտալիստական հիմքը: Վիճելի հարցի կոնյուկտուրը հետեյալն էր՝ կարելի՞ յե և պիտի սպասել արդյո՞ք, վոր կրիզիսն անընդհատ գծով վայր իջնի, թե՞ պիտի յենթադրել, վոր կապիտալիզմի փուլգման պայմաններում իսկ փոքր ցիկլային տատանումներ տեղի կունենան:

Այժմ անվիճելի յե այդ մասնակի տատանումների խոշորագույն նշանակութունը հետպատերազմյան շրջանի պրոլետարական շարժման համար: Մոտակա շրջանի համար և կոնյուկտուրայի այդ մասնակի տատանումների նշանակութունը վոչ մի դեպքում պակաս չի լինելու:

Սակայն միևնույն ժամանակ կոնյուկտուրայի ժամանակավոր բարեկամում մազաչափ իսկ չի պարտավորեցնում մեզ խոստովանել, վոր իբր թե յեվրո-

պական կապիտալիզմի կրիզիսն անցել է։ Այդպիսի խոստովանությունից մեզ հետո յեն պահում 3-րդ կոնգրեսի տեսականորեն ուղիղ թեզիսները։

Այսպես, որինակ, անցյալ տարվա առևտրա-արդյունաբերական բարձր վերելքն Ամերիկայում, գործադրվության վորոշ չափով նվազելն Անգլիայում, ֆրանսիական արդյունաբերության վորոշ աճումը, գերմանական, ավստրիական ու լեհական վալյուտաների ծանոթ կայունացումը և մի շարք այլ փաստեր, տեսական ճշմարիտ ուղեցույց չունենալու դեպքում, մեզ սխալ ռեֆորմիստական յեզրակացություններ անել պիտի տային։ Կրիզիսի մեքենայական ըմբռնումի դեմ մղվող կռիվը հիմնված էր վոշ թե ռեֆորմիզմին այս կամ այն գիշումն անելու ցանկության վրա, այլ ընդհակառակը, հեղափոխական լայն հեռանկարներից էր բղխում և տեսականորեն ապահովագրում էր մեզ յերկրորդ կարգի տնտեսական ազդակները սխալ արժեքավորելու վտանգից։ Մենք բնավ մտադիր չենք Հենդերսոնին և ընկ. ընդառաջ գնալու այն հարցում, վոր իրր թե կապիտալիզմի հիմնական հավասարակշռությունը վերահաստատվել է, և զրա հետևանքով բուրժուական հասարակությունն իր բնական հունն է մտել, այդպիսի գնահատության և վոշ մի հիմք չկա, և նման մի միտքն էլ բարեհավատ ցանկության արդասիք է։ Կոնյուկտուրային առևտրա-արդյունաբերական տատանումները չեն վերացնում հիմնական հակասությունը՝ արտադրական ուժերի և նրանց ոգտագործման պետական սահմանների միջև։ Անմիջապես այդ հակասությունից ծագեց իմպերիալիստական պատերազմը։ Պատերազմի առիթը 1913 թ. կոնյուկտու-

րային կրիզիսն էր հանդիսացել։ Պետք է խիստ տարբերություն գնել հիմնական ազդակների ներգործության ու կապիտալիստական զարգացման տենդենցների միջև մի՞ և կոնյուկտուրային տատանումների՝ մյուս կողմից։ 1913 թ. կոնյուկտուրային կրիզիսը մեն մենակ չէր կարող պատերազմ առաջ բերել, յեթե վերև հիշված հիմնական անհանդուրժելի հակասությունը գոյություն չունենար։ Սակայն այդ հակասությունը պատերազմից հետո վոշ թե մեղմացավ, այլ խորացավ ու սրվեց։ Սրանից արդեն պարզ է, վոր հեթեհական փոքր վերելքն անկարող է վերացնել հիմնական հակասությունը և հետևապես անկարող է բուրժուական հասարակարգի տնտեսական հավասարակշռությունը վերահաստատել։ Նրա հիմքերի հիմքը՝ եկոնոմիկան հետագայում ևս սպառնում է խոշորագույն պատերազմական և սոցիալական ցնցումներ ծնել։

6. ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԴԱՍԸ

Հիմա ամբողջ հարցն այն է, թե կոմունիստական կուսակցությունը կը կարողանա՞ արդյոք ոգտագործել այդ ցնցումները, վորպեսզի իշխանությունը գրավելուց հետո կապիտալիստական հասարակարգի բոլոր հակասությունները լուծի և վերացնի։ Յերբ հարց արվի՞ արդյոք անցած այս շրջանում մենք իրր կոմունիստական Խոտերնացիոնալ, ուժեղացել ենք՝ մենք, պիտի պատասխանենք, վոր այո, իրրի ամբողջություն, մենք անպայման ուժեղացել ենք։ Համարյա բոլոր սեկցիաներն ավելի ամուր են հիմա, ավելի հեղինակավոր ու ազդեցիկ, քան մի տարի առաջ։ Նշա-

նակում և արդյոք այդ, վոր նրանց ուժն աճում և ու պիտի աճի անընդհատ: Այդ ուժն ու զորությունն աճում և ալիքաձև, ջղաձգումներով՝ ալստեղ ել զարգացման ղեկավարական և գործում, նրանցից կոմիտեերն ել ազատ չե: Որինակ, անցյալ տարվա յերկրորդ կիսում, Գերմանիայի կոմունիստական կուսակցությունն անհամեմատ ուժեղ եր, քան այսօր, — այն ժամանակ նա անմիջապես իշխանություն գրավելու յեր գնում և Գերմանիայի հասարակական կյանքն այնպես եր ցնցվել, վոր վոչ միայն բանվոր դասակարգի ամենահետամնաց զանգվածները, այլ և գյուղացիության, մանր բուրժուազիայի, ինտելիգենցիայի լայն շրջանները՝ սրանք բոլորն ել սպոտում էին, վոր ահա կոմունիստներն իշխանություն կը վերցնեն և հասարակությունը կը վերակառուցին: Այդպիսի տրամադրություններն արդեն լավագույն և ամենահուստով ապացույցներն են, վոր հեղափոխական գրությունը հասունացել և: Բայց յեղավ այնպես, վոր կոմունիստներն իշխանությունը վերցնել չը կարողացան, ի վիճակի չեղան: Վոչ թե այն պատճառով, վոր որչեպիվ հանգամանքները թույլ չը տվին նրանց այդ անել — վոչ, իշխանությունը գրավելու համար զրանից ել հասունացած, զրանից ել ավելի նախապատրաստված, պատրաստված պայմաններ չի կարելի պատկերացնել: Յերբ այդ պայմաններն իսկությամբ նկարագրվեն՝ նրանց ուղղակի պրոլետարական հեղափոխության ձեռնարկ-դասագրքերի մեջ կարելի չե մտցնել, իբրեւ կատարելության դասական որինակ: Բայց կուսակցությունը չկարողացավ ոգտագործել այդ: Այս խնդրի վրա հարկավոր և ծանրանալ:

Ինտերնացիոնալի առաջին շրջանը 1917 թ. հոկտեմբերից մինչև Գերմանիայի հեղափոխական ցրնցումներն և՛ 1921 թ. մարտ ամիսը: Ամեն ինչ վորոշողը պատերազմն և ու նրա անմիջական հետևանքները: Կոմունիստները յեվրոպական պրոլետարիատի մոտալուստ ապստամբությանը և իշխանության գրավմանն են սպասում: Վոչն եր նրանց սխալը: Նրանք թերագնահատում էին կուսակցության նշանակությունը: Յ-րդ կոնգրեսից հետո նոր շրջան և բացվում: «Գեպի մատանե՛րը» լոգունվը ելսպես նշանակում և «կուսակցություն կառուցիր». Գերմանիայում եր, վոր այդ քաղաքականությունն ամենից լրիվ կերպով և հաջողությամբ տարվեց: Սակայն հենց այդ յերկրում ել նա հակասության մեջ մտավ 1923 թ. ստեղծված այն կացության հետ, վորը իր հերթին Ֆելքսադի անվանական հավասարակշռությունը մի հարվածով վերացրած Ռուրի ոկուպացիայի հետևանքն եր:

1923 թ. վերջին՝ կոմունիստները Գերմանիայում մեծագույն պարտություն կրեցին, վոչ պակաս, քան մեր պարտությունը 1905 թ.: Սակայն վոչն և այս յերկուսի տարբերությունը: 1905 թ. մեր ուժերը պակաս էին, դա պարզվեց կովի ժամանակ: Ուրիշ խոսքով՝ պարտության պատճառն ուժերի որչեպիվ փոխհարաբերությունն եր: 1923 թ. Գերմանիայում կոմունիստները պարտություն կրեցին, վորովհետեւ բանը ուժերի բաղխման չհասցրին, ուժերը զորակոչի չեն: Երկրից ել չողտագործեցին: Այսպիսով այստեղ պարտության անմիջական պատճառը կուսակցության ղեկավարությունն եր: Ընդհատ և, կարելի չե ասել, վոչ յեթե կուսակցությունը նույնիսկ ուղիղ քաղաքա-

կանութիւնն վարեր՝ այնուամենայնիվ չպիտի կարողանար բավականաչափ ուժ հաւաքել և պիտի ջարդվեր: Սակայն այդպիսի պնդում տունվազը թեական է: Որչեկտիվ կացութիւնը, դասակարգային ուժերի փոխհարաբերութիւնը, տիրող դասակարգերի և ժողովրդական մասսաների ինքնազգացողութիւնը՝ այս ամենն ամենանպաստավոր պայմաններ եյին հեղափոխութեան համար. ազգային-պետական գոյութեան կրիզիս, տնտեսութեան և հետեւապես ֆինանսական կրիզիս, պարլամենտարիզմի կրիզիս, տիրող դասակարգերի ինքնավատահոլութեան լիակատար կորուստ, սոցիալ-դեմոկրատիայի և պրոֆեսիոնալ միութիւնների քայքայում, կոմունիստական կուսակցութեան ազդեցութեան տարրերային աճում, մանր բուրժուական տարրերի թեքում դեպի կոմունիզմը, ֆաշիստների տրամադրութեան անկում: Ահա քաղաքական նախապայմանները: Ի՞նչ ենք նկատում զինվորական ասպարեզում: Շատ չնչին մշտական զորք. հազարյերկու հազար զինվոր, այսինքն ըստ ելութեան զորքի ձեւով կազմակերպված փոստիկանութիւն: Ֆաշիստները զինված ուժերի քանակ հրեշավոր չափազանցութիւնները եյին հասցնում. բայց նրանք մեծ մասամբ թղթի վրա եյին: Համենայն դեպս հուլիսից և ոգոտոսից հետո ֆաշիստները խիստ բարոյալքված եյին:

Աշխատավոր զանգվածների մեծագույն մասը գնում էր արդյոք կոմունիստների հետեւից: Այս հարցին չի կարելի միայն թվերով պատասխանել: Հարցը լուծողը հեղափոխութեան զինամիկան է: Մասսաներն անընդհատ կոմունիստական կուսակցութեան մեջ եյին հոսում: Հակառակորդները թուլանում եյին,

նույնչափ անընդհատ: Սոցիալ-դեմոկրատիայի շարքերում մնացած մասսաները կոմունիստների դեմ ուղղված ահտիվ պայքար չկրելու վնչ մի պատրաստակամութիւն ցույց չեյին տալիս, ինչպես այդ 1921թ. կամութիւն ցույց չեյին տալիս, ինչպես այդ 1921թ. ժառանգներ: Ընդհակառակը, սոցիալ-դեմոկրատ բանվորները մեծամասնութիւնը մեծ հույսերով հեղաշրջման եր սպասում: Այս այն է, ինչ վոր պետք է:

Մասսաներն ունեյին արդյոք մարտական տրամադրութիւն: 1923 թ. վոլջ պատմութիւնն այդ կողմից վոչ մի կուսկածի տեղիք չի թողնում: Ընդ տե, տարվա վերջին այդ տրամադրութիւնն ավելի զուսպ, ներամփոփ դառավ, և այլևս մշտական տարերային պոռթկումներ տեղի չեյին ունենում: Սակայն ուրիշ ինչ լինէր: Տարվա յերկրորդ կեսերին մասսան ավելի փորձառու դարձավ, և զգաց կամ հասկացավ, վոր արդեն հասել է ժամը՝ խնդիրն ամբողջ ծավալով լուծելու: Այդպիսի պայմաններում մասսան հեղափոխական դործի կարող էր անցնել միայն այն դեպքում, յերբ ամուր, ինքն իր վրա վստահ դեկավաթութիւն լինէր և մյուս կողմից ինքը մասսան այդ դեկավաթութեան հավատ ընծայէր: Այն խոսակցութիւնները, վոր իրը թե մասսաները մարտական լինէին, չեն ունեցել՝ չափազանց սուբյեկտիվ տրամադրութիւն չեն ունեցել՝ չափազանց սուբյեկտիվ բնույթ ունեն և ըստ ելութեան կուսակցութեան վերին դեկավաթ շերտի անհաստատակամութիւնն են արտահայտում:

Մեզ մոտ ել հոկտեմբերի նախորդակին մեկից ավելի անգամ ասողներ են յեղել, վոր մասսաները մարտական, հարձակողական տրամադրութիւն չունեն: Լինինը դրանց մոտավորապես այսպես եր

պատասխանել. «յեթե նույնիսկ յենթադրենք, վոր այդ ցուցմունքները ճիշտ են, ապա դա միայն մի բան պիտի վկայեր, վոր մենք ամենահարմար վայրկյանը արդեն բաց ենք թողել: Սակայն դա յերբեք չէր նշանակի, վոր իշխանության գրավումն այժմ իսկ հնարավոր չի: Չե՞ վոր վոչ վոք չի համարձակվի պնդել, թե բանվորական մասսաների մեծամասնությունը կամ նույնիսկ նշանակալի փոքրամասնությունը հեղափոխական գեմ դուրս կը գան: Ամենաշատը, վոր նրանք ուզում են ասել, դա այն է, վոր մեծամասնությունը հեղաշրջմանն ակտիվ չի մասնակցի: Բայց բավական է, յեթե ապստամբությանը մասնակցի ակտիվ փոքրամասնությունը, իսկ մեծամասնությունը բարյացակամ, սպասողական է կամ պասսիվ վերաբերմունք ցույց տա: Այսպես եր պատճառաբանում կենինը: Հետագայի դեպքերը ցույց տվին, վոր մարտական փոքրամասնությունն իր յետեից է տանում աշխատավորների ճնշող մեծամասնությունը: Վնչ մի կասկած, վոր Գերմանիայում գեպքերը նույն ընթացքը կունենային:

Ապա ուրեմն վորն է գերմանական կոմունիստական կուսակցության պարտության հիմնական պատճառը:

Հիմնական պատճառն այն է, վոր նա իր ժամանակին չհասկացավ հեղափոխական կրիզիսը, վոր վրա եր հասնում Ռուրի ոկուպացիայից հետո և հատկապես պասսիվ դիմադրությունը զաղարկու վայրկյանից (1923 թ. հունվար-հունիս ամիսները): Նա ձեռքից բաց թողեց ժամանակը... Հեղափոխական կուսակցության համար ամենադժվարը՝ հաճախ տա-

րիներ տևող ագիտացիոն և քարոզչական աշխատանքից դիմված ապստամբության միջոցով իշխանությունը գրավելու համար մղվող կռվի անցնելն է: Գործունեություն չունեցող սուր փոփոխությունը, բեկումը անյության այս սուր փոփոխությունը, կուսակցությունս անհետացնում էր: Դրան պատրաստ պիտի լինի ամեն ինչ պատասխանատու կոմունիստ: Պատրաստվելու միջոցներից մեկը հոկտեմբերյան հեղաշրջման փաստական պատմությունը ուսումնասիրելն է: Մինչև այժմ աշխատելով զառքի շատ քիչ բան է արված գերմանական կոմունիստական շատ քիչ ոգտագործեց հոկտեմբերի փորձը... Ռուրի կրիզիսը վրա հասնելուց հետո ել նա շարունակեց իր ագիտացիոն և պրոլետարիատական գործունեությունը՝ միասնական պաշտպանական կրիզիսը վոգով, նույն թափով ֆրոնտի բանաձևով կրիզիսը վոգով, նույն թափով ֆրոնտի բանաձևով, ինչպես վոր մինչև կրիզիսի հասնելն եր արվում: Մինչդեռ այդ տակտիկան արդեն արմատապես անտեղի եր ու անբավարար: Կուսակցության քաղաքական ագիտությունն աճումն ավտոմատիկոն շարունակվում եր: Հարկավոր եր տակտիկական սուր շրջադարձ կատարել: Հարկավոր եր մասսային և առաջին հերթին սեփական կուսակցությանը ցույց տալ, վոր այս անգամ բանն արդեն իշխանությունը գրավելու համար անմիջապես պատրաստվելուն է հասել: Հարկավոր եր ամբողջ կազմաբաժանությունը ֆարրիկա-գործարանային բժիշկները տեղափոխել: Հարկավոր եր բժիշկներ կազմակերպել յերկաթուղու վրա: Հարկավոր եր կտրուկ կերպով դրնել բանակում գործելու խնդիրը: Մասնավորապես հարկավոր եր միասնական ճակատի տակտիկան ամ-

բողջովին հարմարեցնել այդ խնդիրներին, տալ նրան ավելի վճռական և հաստատակամ ու ավելի հեղափոխական բնույթ:

Սակայն ամենից գլխավորն այն էր, վոր անհրաժեշտ էր իր ժամանակին ապահովել վճռական տակտիկական շրջադարձը իշխանությունը գրավելու ուղղությամբ: Դա չարվեց: Դա յե գլխավոր և որհասական թերացումը: Դրանից և առաջ գալիս հիմնական հակասությունը: Մի կողմից կուսակցությունը սպասում էր հեղափոխության, իսկ մյուս կողմից մարտյան դեպքերում ձեռներն այրված լինելով, նա մինչև 1923 թ. վերջին ամիսները մերժում էր հեղափոխություն կազմակերպելու, այսինքն ապստամբություն կազմակերպելու միտքը: Կուսակցության քաղաքականությունը խաղաղ ժամանակի թափով էր ընթանում, մինչդեռ հանգույցի լուծման ժամը վրա յեր հասնում:

Ապստամբության ժամանակը նշանակվել էր շատ ուշ, յերբ թշնամին ըստ ելույթյան արդեն ողտագործել էր կուսակցության ձեռքից բաց թողած ժամանակը և ամբողջել էր դիրքերում: Կուսակցության ռազմատեխնիքական պատրաստությունները, վոր տեղադրին թափով ելին սկսվել, կտրվել էլին քաղաքականությունից, վորը նախկին խաղաղ տեմպով էր տարվում: Մասուն հհասկացավ կուսակցությունը և չհասավ նրա հետեվից: Կուսակցությունն իսկույն հասկացավ, վոր ինքը կտրվել և մասսայից և կաթվածահար յեղավ: Սրա հետեվանքն եղավ առաջնակարգ ռազմական դիրքերից՝ առանց կովի նահանջելը՝ հնարավոր ըլլոր պարտություններից ամենադաժանը:

Չի կարելի դործն այնպես պատկերացնել, թե պատմությունը մեքենայաբար հեղափոխություն պամաններ և ստեղծում և ապա կուսակցության առաջին պահանջով, ուղած ժամանակ այդ պայմանները սինու մեջ դրած հրամեցեք և անում՝ ստացիր և ստացական տուր: Այդպիսի բան չի լինում: Դասակարգը տեվական պայքարում իր համար այնպիսի մի ավանգարդ պիտի կռի ու կռի, վորը կարողանա կացությունը հասկանալ, վորը ճանաչի հեղափոխությունը, յերբ այն գուռը և բաղխում, մի ավանգարդ, վորը հարկավոր ժամին կը կարողանա ապստամբություն իմաստն հասկանալ՝ իրրել ծրագիր կազմելու, դերերը բաժանելու և բուրժուազիային անողոք հարված հասցնելու մի արվեստ: Յեվ ահա վճռական ժամին Գերմանիայի կոմունիստական կուսակցությունը վնչ այդ ընդունակությունը, վոչ այդ կարողությունը ու վարպետությունը, վոչ ել տոկունություն և կռիված ենեղգիս չգտավ իր մեջ: Իրողության ելույթյունը ավելի պարզ պատկերացնելու համար մի բողի նը ավելի պարզ պատկերացնելու համար մի բողի նը 1917 թ. հոկտեմբերին սկսեցինք տատանվել, սպասել, մի կողմ քաշվեցինք ու ասեցինք. սպասեք առայժմ, դրությունը դեռ բավականաչափ չի պարզվել: Առաջին հայացքից թվում է՝ հեղափոխությունը նապաստակ չի, դաշտ չի փախչի՝ յեթե հոկտեմբերին չանեցինք հեղափոխություն, կարող էլինք քիչ ուշ, մի յերեք ամիս հետո անել: Բայց այդ հասկացողությունը միանգամայն սխալ է:

Նա հաշվի չի առնում հեղափոխությունը կազմող ըլլոր ազդակներին շարժուն փոխհարաբերությունը:

Հեղափոխութեան ամենամեծ ջանքն, ամենատառջին պայմանը մասսաների պատրաստակամութիւնն է հեղափոխութեան կատարելու Սակայն այդ պատրաստակամութիւնը չի կարելի թրջոց դնել, այլ պետք է ոգտագործել հենց այն մոմենտին, յերբ նա բացահայտ է դառնում: Հոկտեմբերից առաջ բանվորները, զինվորները գյուղացիք բալշեիկների հետեից եյին գնում: Բայց դա հասկանալի չէ, բնավ չէր նշանակում, վոր նրանք բալշեիկներ եյին, այսինքն ամեն զեպքում ու բոլոր պայմաններում կարող եյին կուսակցութեանը հետեւել: Նրանք հիասթափվել, հուսախաբւել եյին մենշեւիկներից ու ետերներից և հենց այդ պատճառով ել բալշեիկական կուսակցութեան հետեից եյին գնում: Նրանք հուշա ունեյին, վոր բալշեիկները մենշեիկներից ու ետերներից ավելի ամուր կը լինեն, վոր նրանք ուրիշ նյութից են շինված, վոր բալշեիկների խոսքը գործից չի տարբերվի: Յերբ բալշեիկներն այդպիսի պայմաններում տատանվեյին, անվճռականութիւն ցույց տային և սպասողական դիրք բռնեյին՝ այն ժամանակ նրանք շատ շուտով մասսաների աչքում ետերների ու մենշեիկների հետ կը հավասարվեյին. մասսաները նույն արագութեամբ կը հեռանային մեզներից, ինչպիսի արագութեամբ վոր մոտեցել եյին մեզ: Դրանով հենց արմատական փոփոխութիւն կը կատարվ սրուժերի փոխարարերութեան մեջ:

Վորովհետեւ ինչ ասել է, իսկապես, ուժերի փոխարարերութիւն: Դա մի շատ բարդ հասկացողութիւն է և կարգմաթիւ տարրերից է կազմված: Այդ տարրերի թիւում կան շատ կայուններ՝ այդպես է տեխնիկան և եկոնոմիկան, վորոնք դասակարգա-

յին կառուցվածքն են վորոշում: Վորչափ վոր ուժերի փոխարարերութիւնը պրոլետարիատի, գյուղացիութեան և մյուս դասակարգերի քանակով և վորոշվում այդ զեպքում մենք բավականաչափ կայուն տարրերի հետ գործ ունենք: Բայց դասակարգի քանակն անփոփոխ ընդունելով՝ նրա ուժը, գորութիւնը կախված է նրա կուսակցութեան կազմակերպվածութիւնից, ու ակտիվութիւնից, մասսաների և կուսակցութեան փոխարարերութիւնից, այդ մասսաների արամագրութիւնից և այլն: Այդ ազդակներն արդեն շատ ավելի պակաս կայուն են, մանավանդ հեղափոխական շրջանում, իսկ մեր խոսքը հենց այդ շրջանի մասին է: Յեթե ծայրահեղ հեղափոխական կուսակցութիւնը, զեպքերի տրամաբանութեամբ աշխատավոր մասսաների ուշադրութեան կենտրոնում կանգնած լինելով՝ մոմենտը ձեռքից բաց է թողնում, այդ զեպքում ուժերի փոխարարերութիւնը փոխվում է արմատապես, վորովհետեւ կուսակցութեան ծնած հուշերը մասսաների մեջ հուսախարութեան կամ կրավորականութեան և խոր հուսալքման են փոխվում: այդ զեպքում կուսակցութեան հետ մնում են նրանք, վորոնք հաստատ և վերջնականապես կապվել են կոմունիզմին, այսինքն փոքրամասնութիւնը: Այդ եր, վոր տեղի ունեցավ Գերմանիայում անցյալ տարի: Բոլորը, նույնիսկ բանվոր սոցիալ-դեմոկրատները սպասում եյին, վոր յերկիրը փակուղուց դուրս են բերելու միայն կոմունիստները: Կուսակցութիւնը չկարողացավ ընդհանուր այդ հուշերն արդարացնել, չկարողացավ մասսաների սպասումները վճռական հեղափոխական գործողութիւնների վերածել: Ահա թե ինչու հոկտեմբեր-նոյեմբերից

հետո հեղափոխական տրամադրությունների տեղատվություն է սկսվում. դա յե, վոր բուրժուական-բուրժուական ժամանակավոր ուժեղացման համար հող է պատրաստում, վորովհետև վորևե ուրիշ ավելի խոր փոփոխություններ (հասարակության դասակարգային կառուցվածքի և եկանոմիկայի մեջ) չեն լին կարող տեղի ունենալ այդքան կարճ ժամանակամիջոցում:

Պարլամենտական վերջին բնորոշվածներում Գերմանիայի կոմունիստական կուսակցությունը 3,700,000 ձայն ստացավ: Դա, իհարկե, պրոլետարիատի լավ ու շատ լավ կորիզն է: Սակայն այդ թվանշանը դիպեկտիկորեն պիտի արժեքավորել: Վսչ մի կասկած չկա, վոր անցյալ տարվա ոգոստոս-սեպտեմբերին կոմունիստական կուսակցությունը մյուս պայմաններին նույնության դեպքում անհամեմատ ավելի շատ ձայն կըստանար: Ուրիշ կերպ ասած՝ դա նշանակում է, վոր նրա ազդեցությունը տվյալ մոմենտում նվազում է: Ծիծաղելի կը լիներ այդ փաստի հանդեպ կույր ձևանալը. ջայլամի քաղաքականությունը հեղափոխականի քաղաքականություն չի: Սակայն պարզ պիտի ըմբռնել այս փաստի իմաստը: Յես արդեն ասացի, վոր կոմունիստական կուսակցություններն ել ազատ չեն դիպեկտիկայի որևէ քննրից, նրանց զարգացումն ել հակասություններով է ընթանում, վերելքների ու կրիզիսների միջոցով և կատարվում: Քաղաքական մակընթացություն շրջանում արագությունը աճում է կուսակցության ազդեցությունը մասսաների վրա. տեղատվության շրջանում՝ ազդեցությունը նվազում է, կուսակցությունների մեջ ուժեղանում է ներքին դաման պրոցեսը:

Ամեն ինչ, վոր պատահական է, անհաստատ է՝ թողնում հեռանում է, կուսակցության կորիզը սերտ համա խմբվում է և տոկունություն ձեռք բերում: Այդ միջոցով նա հեղափոխական նոր մակընթացի համար և պատրաստվում: Կայություն ուղիղ արժեքավորումը և ուղիղ հեռանկարը սխալներից ու հիասթափությունից փրկում են: Այդ մենք տեսանք արդեն հետպատերազմյան շրջանի արդյունաբերության վերելքի ու կրիզիսի խնդրում: Նույնը տեսանք մենք Յեվրոպայում նոր բեֆորմիստական շրջան սկսվելու խնդրում: Այժմ մեզ անհրաժեշտ է բովանդակ իմաստով հասկանալ ու պարզ պատկերացնել այն փուլը, վորով Գերմանիան է անցնում, հակառակ դեպքում մենք չենք հասկանա, թե մեզ վաղվա որը լինի և բերում:

1905 թ. պարտությունից հետո՝ մեզ յոթ տարի հարկավոր յեղավ, վորպեսզի շարժումը մեջքը շտկի և դեպի վեր ընթանա. տասներկու տարի պետք յեղավ, վորպեսզի յերկրորդ հեղափոխությունը պրոլետարիատին հաղթանակ բերի: Գերմանական պրոլետարիատն անցյալ տարի մեծագույն մի պարտություն կրեց: Վորոշ և այն ել բավական յերկար ժամանակամիջոց է հարկավոր, վորպեսզի նա մարտի այդ պարտությունը, ըմբռնի նրա դասերը, շտկվի, նորից իր ուժերը հավաքի. կոմունիստական կուսակցությունը գերմանական պրոլետարիատին հաղթանակի կը հասցնի միայն այն դեպքում, յիւր նա ինքը անցյալ տարվա դասերն ամբողջապես կը յուրացնի: Վսչքան ժամանակ կը խլեն բոլոր այդ պրոցեսները: Հի՜նգ տարի, տասներկու տարի: Վսչ մի ուղիղ ու վորոշ պատասխան այդ հարցերին չի կարելի տալ:

կարելի յե միայն այն ընդհանուր միտքը հայտնել, վոր զարգացման ընթացքը՝ քաղաքական կացութեան մեջ արմատական փոփոխութեաններ կատարվելու իմաստով՝ պատերազմից հետո ավելի արագ ե, քան պատերազմից առաջ: Տնտեսական ասպարիզում մենք նկատում ենք, վոր արտադրողական ուժերը շատ զանդաղ են աճում, իսկ կոնյուկտուրայի լավացումն ու վատացումը ավելի հաճախակի յեն իրար հետևում, քան պատերազմից առաջ: Նման տեսակի յերեվոյթ նկատելի յե քաղաքականութեան (պոլիտիկայի) ասպարիզում. ֆաշիզմը և մինչևիզմը իրար են հետևում ու մեկը մյուսի տեղը բռնում մեծ արագութեամբ. յերեկվա կացութեանը խորը հեղափոխական եր, իսկ այսոր բուրժուազիան, ինչպես յերեվում ե, հաղթողի դերումն ե վողջ գծով: Դրանումն ել հենց կայանում ե մեր ապրած շրջանի խորը հեղափոխական բնույթը և այդ բնույթը մեզ յեզրակացնել ե տալիս, վոր ռեակցիայի հաղթանակը Գերմանիայում յերկարատե չի կարող լինել: Սակայն տվյալ մոմենտում մենք տեղատվութեան ենք հանդիսատես, և վոչ մակնթացութեան. բնականաբար մեր տակտիկան ել տվյալ կացութեան համապատասխան պիտի լինի:

7. ՅԵՎՐՈՊԱՆ ՅԵՎ ԱՄԵՐԻԿԱՆ

Անգլիայում բանվոր դասակարգի պահպանողական-ռեֆորմիստական և պացիֆիստական իլլյուզիաները, վոր շատ խարխիլ եյին պատերազմի պատճառով, այժմ նորից և ուժգին թափով աճում են բանվորական կառավարութեան հովանու տակ:

Անգլիական բանվոր դասակարգի վողջ քաղաքական անցյալը, վորի բնորոշ արտահայտութեաններն են քաղաքական չափավորականութեանը, համաձայնողականութեանը, ռեֆորմիզմը և բուրժուազիայի իմպերիալիստական քաղաքականութեան մասնակցելը՝ այս ամենը հիմա, իշխանութեանը բանվորական կուսակցութեան ձեռքն անցնելուց հետո, մեծագույն քննութեան ե յենթարկվում:

Բանվորական կառավարութեան ինքն իր համար թեթևացում ե այդ քննութեանը, պատճառաբանելով թե ինքը մեծամասնութեան չունի պարլամենտում և վոր այդ պատճառով ինքը պատասխանատու յի վնչ ամեն բանի համար: Բայց, այնուամենայնիվ, պատմութեանը փորձը կատարում ե ամբողջ ծավալով: Ինչ ել վոր լինի ձեական վախճանը՝ Մակդոնալդյան ռեժիմի արդյունքը կը լինի այն, վոր անգլիական բանվոր դասակարգի շարքերում կուժեղանա և կը խորանա քննադատութեանը և ինքնաքննադատութեանը: Իսկ դա նշանակում ե, վոր ձախ թեվը կաճի: Անգլիայի համար կոմունիստական կուսակցութեան կազմակերպելու իսկական շրջանը նոր ե բացվում:

Մակդոնալդի կառավարութեանը բանվոր դասակարգի վոչ միայն դեմոկրատական-պացիֆիստական իլլյուզիաները կրկնապատկեց, այլ և նրա ինքնագիտակցութեան աստիճանը բարձրացրեց: Չի կարելի պսել, վոր այսոր անգլիական պրոլետարիատն ինքն իրեն տեր ե զգում տան մեջ, վորովհետե յեթե նա այդ զգացումն ունենար, այդ դեպքում նա իսկական ու իրական տեր կը լիներ: Բայց միջին ան-

ղլիական բանվորն ինքն իրեն ասում է՝ յեթե մեր տրեղունիոնիստներին արքան իշխանության դեկն է հանձնում, ուրիմն մենք ել մի բան արժենք: Յեվ ահա այդ գիտակցությունն է, վորը, ինչքան ել սահմանափակումների յենթարկվի կոնսերվատիվ անցյալի կողմից, այնուամենայնիվ, ինքնին մի խթան է ուրիշ ապագայի համար: Բանվորներն ավելի պահանջկոտ են դառել, ավելի անհամբեր— դրա արդյունքն է գործադուլների թվի աճումը Անգլիայում: Զուր չե, վոր «Թայմզը» գանգատվում է, վոր իրենք շատ լավ լիդերներ ունեն, բայց նրանց շատ շուտ հետ են քշում բացահայտ հեղափոխականները: Շատ շուտը շատ շուտ չե, բայց հետ քշում են և պիտի հետ քշեն, հետ պիտի քշեն և կը քշեն (ծափահարություններ):

Իրենց տնտեսական և քաղաքական կացությամբ յեվրոպական յերկրներն ընդհանուր առմամբ դասավորված են Անգլիայի և Գերմանիայի միջև, գոեցե մի բացառությամբ, վոր Իտալիան այժմ նորից կարծես թե հեղափոխական առաջին շարքումն է տեղ բռնում: Մուսոլինու ռեժիմի կործանումը շատ արագ կարող է ընթանալ, իսկ այդ ռեժիմի բնության շնորհիվ նրա կործանվելը կարող է շատ արմատական բնույթ ընդունել և կարող է պրոլետարիատի առաջ նորից իշխանությունը գրավելու խնդիրը դնել: Մեր անելիքը Իտալիայում այդ մոմենտի համար շատ ուժեղ և նախաձեռնությամբ ուժոված կուսակցություն ունենալն է: Դա մեծ և դժվարին անելիք է, բայց դա պիտի կատարել:

Առաջվա նման Ամերիկան առանձին տեղ է գրավում: Պատերազմից առաջ ել Յեվրոպայի ու Ամե-

րիկայի զարգացման ընթացքը տարբեր եր, իսկ պատերազմից հետո տարբերությունը ավելի խորացել է: Համաշխարհային հեղափոխության մասին խոսելիս մենք այն պատկերացում ենք չափազանց ընդհանուր գծերով: Այդ հեղափոխությունն իր առանձին՝ իրարից բավական մեծ ընդմիջումներով բաժանված փուլերը կունենա: Բոլոր նշանները վկայում են, վոր Ամերիկական հեղափոխությունը յեվրոպականից շատ հետո կը ծավալվի: Պատմականորեն շատ հավանական է դեպքերի մի ընթացք, ուր Արեվելքը վայր է նետում իմպերիալիզմի լուծը, պրոլետարիատը իշխանության տեղ է դառնում Յեվրոպայում, իսկ Ամերիկան առաջվա նման կուպիտալիստիկ ամրոց է մնում: Այդ իմաստով Միացյալ Նահանգները կարող են դառնալ և արդեն իսկ պատմության հիմնական հակահեղափոխական ուժ են դառնում:

Այդ չեն կարող հասկանալ միայն ֆիլիստերները, վորոնց համար հարցը կեղծ-դեմոկրատական ձևով, խաղաղասիրական ճառերով և այլ անհեթեթություններով է վճռվում: Պատերազմը չորս տարի կարող եր տեսել միայն Ամերիկայի առանձնահատուկ դերի պատճառով: Նույն Ամերիկան եր, վոր պատերազմից հետո յեվրոպական բուրժուազիային ոգնեց իր դիրքը պահպանելու գործում:

Այժմ Ամերիկան «եքսպերտների ծրագրի» միջոցով Յեվրոպայի աշխատավոր մասսաների ստրկացման մի բարդ սխտեմ է կազմակերպում: Ամերիկան բոլորից համառ դիմադրում է Խորհրդային Հանրապետության ճանաչմանը: Միացյալ Նահանգները առասպելորեն հարուստ են, թե արտաքին, թե ներքին քա-

դաքսականութեան մեջ մանյովրներ անելու համար ամերիկական բուրժուազիան չտեսնված չափով նյութական միջոցներ ունի: Այս ամենը ի մի գումարած վկայում է, վոր հաղթող յեվրոպական պրոլետարիատը ստիպված է լինելու հաշվի նստել ամերիկական կապիտալի հետ, իբրև անհաշտ և հզոր թշնամու հետ: Սոցիալ-դեմոկրատիան և առաջին հերթին գերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան ամեն ինչ տեսնում են «անդրովկայանոսյան դեմոկրատիան» մեծարելու և գովաբանելու համար: Սոցիալ-դեմոկրատիան Ամերիկայով է անհեցնում բանվորներին՝ նրանց անպատկառութեան դեպքում և ընդհակառակը՝ մեծագույն բարեքներ խոստանում, յերբ յեվրոպական-դեմոկրատները ամերիկական բուրժուազի թեի տակ հումաձայնութուն կնքեն: Իրա վրա է կառուցված յեվրոպական մենշեվիզմի վողջ քաղաքականութիւնը: Առհասարակ բուրժուազիայի գործակատար հանդիսացող յեվրոպական սոցիալ-դեմոկրատիան՝ դեպքերի ընթացքով՝ անխուսափելիորեն ամենազորեղ ու ամենահարուստ՝ ամերիկական բուրժուազիայի գործակատարն է դառնում: Ամերիկական կապիտալիզմի հիպնոզով է, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան աշխատում է յեվրոպական բանվորներին հեղափոխական կորովը ջլատել: Հատկապես նկատելի է այդ 1918 թ. սկսած Գերմանիայում, յերբ կառուցկյան վիստնիզմը բանվոր դասակարգի սեփական շարքերում, ամենաուժեղ հակահեղափոխական ազդակ հանդիսացավ: Սպասելի է, վոր ամենամոտ ապագայում եքսպերտների ծրագրի իրականացման համեմատ սոցիալ-դեմոկրատիան ավելի կուժեղացնի պրոլետարիատը ահաբեկումը ամենահզոր, բարերար և

ահեղ Ամերիկայի ստվերի ոգնութեամբ: Պայքարել այդ անարեկման ու հիպնոզի դեմ՝ ասել է նախապատրաստել յեվրոպական բանվորներին հեղափոխութեան համար. պայքարը ամերիկական հիպնոզի դեմ՝ հեղափոխութեան հաջողութեան կարեւոր պայմաններից մեկն է: Յեվրոպայի բանվորները պիտի հասկանան, վոր միացյալ Յեվրոպան լիովին կարող է վոչ միայն տնտեսապես անկախ գոյութիւն ունենալ, այլև ամերիկական հակահեղափոխութեան դեմ մղվելիք բաց կովում կարող է ինքն իրեն պահել: Կոմունիստները յեվրոպական բանվորներին ասում են՝ յեթե իշխանութեան հասնեք, յեթե Խորհրդային Միացյալ Նահանգներ ստեղծէք, զբանով դուք միանգամից յերկու հզոր ցամաք իրար եք միացնում. ձեռներուդ կունենաք հոյակապ տեխնիկա, անծայրածիր տարածութիւններ և ընական հարստութիւններ և իշխանութեանը գլուխ անցած պրոլետարիատի մեծագույն ինտուզիազմ: Յեթե դուք յերես առ յերես համաշխարհային զինված հակահեղափոխութեան դեմ կովելու լինեք՝ իսկ դա անխուսափելի չէ՝ այն ժամանակ դուք ձեր կարմիր Բանակը կը կառուցեք և դուք ստիպված չեք լինի սկզբից սկսել, վորովհետեւ իբրև խմորոց ունեք Խորհրդային Միութեան Կարմիր Բանակը՝ պատերազմներում բովված և հաղթանակներով թեւավորված: (Փոթորկալի ծափահարութիւնները)

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0186181

ԳԻՆԸ 20 Կ.

«ՆՈՐ ԱԿՈՍ»-Ի ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԼՈՒՅՍ ՏԵՍՍԵՐ

№ 1. Լ. Տրոցկի. — Վեր փուլն հնք անցնում
գ. 20 կ.

№ 2. Յե. Չաբենց — Մանկալ Սաքոյի պատմու-
թյունը գ. 20 կ.

№ 3. Ս. Շ. Հովհաննեսիսյան. — Դաշնակցությունը և
պատերազմը գ. 10 կ.

ՄԱՍՈՒԼԻ ՏՕԿ ԵՆ

№ 4. Ս. Լույիզ Լինգսների Սրկաձները

№ 5. Ի. Նեմբուրգ. — Ծխամորճ (պատմվածք)